

О. В. Гамова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів і економіки
міжнародного туризму, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9752-6900

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.13—14.38

ЗАСАДНИЧІ ІМПЕРАТИВИ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

О. Hamova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of International Economics, Natural Resources and Economics of International Tourism

BASIC IMPERATIVES OF THE ESSENCE OF THE ECONOMIC SYSTEM OF SOCIETY

У статті досліджено сутність економічної системи суспільства на засадах системного підходу та системного аналізу. економічна система — це складна, упорядкована сукупність елементів, взаємодія яких забезпечує матеріальні умови життєдіяльності суспільства. Доведено, що економічна система суспільства має низку характерних ознак або властивостей, притаманних складним динамічним системам. Економічна система — це не проста сума, що входять до її елементів, а створення нової інтегративної якості, що наочно проявляється через такі властивості економічної системи: цілісність, тобто здатність до самостійного і відокремленого існування; наявність мети (системи цілей або "дерева цілей"); наявність функцій, тобто узгоджених дій по досягненню мети або системи цілей; наявність структури, тобто стійких кількісних співвідношень між різними складовими частинами економічної системи; наявність інфраструктури — матеріальних об'єктів, що забезпечують функціонування сфери виробництва і соціальної сфери; наявність економічних інститутів, тобто установ і організацій, які встановлюють певні "правила гри" для суб'єктів господарювання у рамках економічної системи. Складність економічної системи зумовлює необхідність координації взаємодії її складових елементів або підсистем. Цей процес координації з часом виділився в самостійний вид діяльності і галузь економічної науки, яка може бути визначена складною соціально-економічною системою. Головне призначенням економічної системи суспільства полягає в створенні економічних умов, необхідних для забезпечення життєздатності суспільства і його членів. Застосування методології систем, системного аналізу та системного підходу дозволило дослідити проблему особливості сутності економічної системи суспільства всебічно та в динаміці. Доведено, що економічна система — це особливим чином упорядкована система зв'язків між виробниками і споживачами матеріальних благ і послуг. Функціонування економічної системи суспільства націлене на виконання таких найважливіших економічних завдань: формування та забезпечення працездатності економіки; координація всіх видів економічної діяльності; реалізація соціальних цілей.

The article examines the essence of the economic system of society on the basis of a systematic approach and systematic analysis. economic system is a complex, orderly set of elements, the interaction of which provides the material conditions of society. It is proved that the economic system of society has a number of characteristic features or properties inherent in complex dynamic systems.

The economic system is not a simple sum of its constituent elements, but the creation of a new integrative quality, which is clearly manifested through such properties of the economic system as: integrity, ie the ability to independent and separate existence; the presence of a goal (goal system or "goal tree"); availability of functions, ie coordinated actions to achieve a goal or system of goals; the presence of structure, ie stable quantitative relations between the various components of the economic system; availability of infrastructure — material objects that ensure the functioning of the sphere of production and social sphere; the presence of economic institutions, ie institutions and organizations that establish certain "rules of the game" for businesses within the economic system. The complexity of the economic system necessitates the coordination of the interaction of its constituent elements or subsystems. This process of coordination over time has become an independent activity and branch of economics, which can be defined by a complex socio-economic system. The main purpose of the economic system of society is to create the economic conditions necessary to ensure the viability of society and its members. The application of systems methodology, systems analysis and systems approach allowed us to explore the problem of the nature of the economic system of society comprehensively and in dynamics. It is proved that the economic system is a specially ordered system of relations between producers and consumers of material goods and services. The functioning of the economic system of society is aimed at fulfilling such important economic tasks as: the formation and maintenance of the economy; coordination of all types of economic activity; realization of social goals.

*Ключові слова: система, економічна система, системний аналіз, системний підхід, принцип, процес.
Key words: system, economic system, system analysis, system approach, principle, process.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі господарської діяльності економічні відносини між людьми функціонують завжди як певна система, що включає об'єкти і суб'єкти цих відносин, різні форми зв'язку між ними. Складність і багатогранність поняття економічна система суспільства обумовлює відмінність теоретико-методологічних підходів до аналізу її структури і динаміки. Системний підхід відіграє найважливішу роль не тільки при аналізі діючих складних систем, але й при реалізації суспільно значимих завдань. На практиці системний підхід — це системне охоплення, системне подання, системна орієнтація досліджень. Системне охоплення вимагає розгляду проблеми в різних аспектах з різних позицій. Системна організація дослідження означає неперервне планування й управління розробкою за допомогою методів і засобів координації робіт. Розв'язання складних проблем з позицій системного підходу підпорядковане певній послідовності дій. Системний аналіз надає можливість підготувати й обґрунтувати рішення стосовно складних проблем політичного, військового, соціального, економічного, наукового, технічного характеру. Системний аналіз, як сукупність методів дослідження складних об'єктів, шляхом подання їх у вигляді систем і подальшого аналізу забезпечує всебічність вивчення економічної системи. Відмінність системного аналізу від локального підходу полягає у вивченні структури й функціональних особливостей елементів економічної системи. Неможливість повністю охопити всі сторони, зв'язки й

"опосередкування" дозволяє в ході проведення системного аналізу, з одного боку, прагнути максимальної повноти опису, з другого — здійснювати розумне спрощення об'єкту — економічної системи суспільства. Дослідження економічної системи суспільства на засадах системного підходу та системного аналізу дозволяють всебічно вивчити особливості економічної системи суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Широкому спектру досліджень із розвитку теоретичних, методологічних засад економічної системи суспільства присвячено значна кількість наукових доробок. Природно, що теорія економічної системи суспільства має два напрямки: перший розглядає творчу діяльність суб'єктів, що лежить в основі соціально-економічних трансформацій. До вчених, які працюють у цій галузі, слід віднести Р. Флоріду [1], К. Робінсон [2]. Серед наукового доробку вітчизняних науковців слід відзначити роботи Г. Монастирської [3], О. Продан [4] та А. Дністрового [5]. У центрі вивчення другого напрямку знаходиться ряд секторів економіки, які виробляють культурні блага з високою доданою вартістю. У цій сфері працюють такі дослідники: Дж. Хокінс [6], Ч. Лендрі [7] та ін. Дослідження складної поведінки соціально-економічних систем представлено в роботах С.П. Капіци [8], К. Майнцера [9], Л.Г. Мельник [10], І. Пригожин, І. Стенгерс [11]. В роботах цих вчених показана доцільність

подання динамічної соціально-економічної системи як цілісної картини. Водночас питання розвитку соціально-економічних систем з урахуванням нових тенденцій вимагають проведення подальших наукових досліджень. Завдання вітчизняної економічної науки повинні визначатися потребами активної трансформації суспільства. Окрім цього, дуже важливого значення в успішній трансформації українського суспільства набувають інституційне, інформаційне і кадрове забезпечення наукових досліджень у сфері економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження засадничих імперативів сутності економічної системи суспільства щодо системного підходу та системного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економіка (економічна система) — це складна цілеспрямована керована динамічна система, яка здійснює виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ з метою задоволення необмежених людських потреб [12].

Економіка фактично є функціональною підсистемою соціальної системи суспільства, виконуючи вимоги задоволення потреб суспільства і використовуючи людські ресурси — здійснюється виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ.

Принцип необмеженості потреб суспільства треба розуміти так, що орієнтація економіки на максимальне задоволення людських потреб ніколи не досягає ідеальної мети — створення повного достатку через дію закону випереджаючого зростання потреб.

Економічні системи витримують безперервний вплив природних факторів і суспільства, причому ці впливи носять в основному не детермінований, а стохастичний характер [12; 13]. Так, розподіл природних ресурсів, стан погоди та інші фактори зовнішнього середовища підлягають прогнозуванню, у кожному разі за сучасного рівня знань стосовно цих факторів, лише з певним ступенем достовірності. У свою чергу і визначення потреб суспільства у матеріальних і духовних благах також піддається лише статистичним оцінкам. Обмежувальні особливості згаданих факторів обумовлені як складністю, так і мінливістю потреб і смаків окремих членів суспільства, впливом моди (не тільки на одяг, але й на їжу, предмети побуту, види транспорту, характер дозвілля тощо), а також статистичною природою демографічних прогнозів, що визначають кількісні потреби суспільства і розміри трудових ресурсів. Невизначений у значному ступені характер носять також прогнози розвитку науки, можливості появи тих чи інших винаходів і вдосконалень, ефективності впровадження нової техніки й технології у виробництво.

Зміни, що виникають в одних частинах системи, викликають зміни в інших її частинах. Так, поява нового продукту в одній із галузей промисловості призводить не тільки до змін у цій галузі, але й здійснює перетворюючий вплив на структуру попиту і споживання, що, в свою чергу, визначає нові зміни у виробничих галузях [14].

Економічна система знаходиться у безперервному русі: вона росте й розвивається. Поняття росту відбиває кількісний аспект динаміки: збільшення числа елементів, зв'язків, розмірів економічної системи. Принцип розвитку пов'язується із поняттям якості, удосконалення системи, зростанням її потенціалу. Зауважимо, що макроекономічна система нарощує потенціал для найшвидшого досягнення мети — поліпшення якості та рівня життя (розвиток) і характеризується реальними показниками підвищення рівня життя (зростання).

Середовище економічної системи також є складною системою й володіє всіма якостями такої. При виділенні системи виходять із наявності більш жорстких зв'язків всередині самої складної системи порівняно зі зв'язками між системою і зовнішнім середовищем. Система і середовище у загальному випадку характеризуються різними інтересами, цілями й критеріями. Сукупність факторів зовнішнього середовища характеризується:

- складністю — різноманітністю факторів, які впливають на систему;
- силою впливу факторів — серед яких виділяються більш суттєві і менш значимі;
- динамічністю — швидкістю змін, що відбуваються в оточенні системи;
- невизначеністю — кількістю апріорної інформації, якою володіє система стосовно конкретного фактору.

Дослідження економічних систем різного рівня загальною, та суспільства окремо, з використанням методу моделювання ґрунтується на припущенні, що економічна система володіє набором тих же характеристик, інваріантних відносно цілей дослідження, що й звичайні складні системи, серед яких основними є цілісність, складність, емерджентність, динамічність, причинність, адаптивність тощо.

Заслужують уваги й деякі специфічні питання стійкості економічних систем. Отримані серйозні наукові результати в теорії економічної рівноваги, яка стала одним із найважливіших розділів економічної системи суспільства. Основним питанням, що досліджується у теорії рівноваги, є проблема створення таких умов, за яких пропозиція товарів повністю задовольняла би попит на них, причому виробники й споживачі товарів не були б зацікавлені у зміні ситуації рівноваги, що складалася.

Стійкі рівноважні економічні системи суспільства, рівновага яких підтримується ринковим процесом регулювання цін, є типовим прикладом економічного гомеостазису.

Дослідження економічних систем суспільства будь-якого рівня проводиться з позицій системного підходу, який є науковою й прикладною методологією вирішення великих проблем.

Треба особливо підкреслити важливість і в той же час суттєві труднощі системного підходу при дослідженні економічних систем суспільства. В технічних системах (зокрема й у дуже складних стохастичних системах), як правило, порівняно неважко простежити відповідні зв'язки між окремими підсистемами та із більшою чи меншою ймовірністю передбачити взаємозв'язок подій у таких підсистемах.

Значно складнішими у цьому відношенні є соціально-економічні системи, де провідним компонентом виступають люди, які завдяки своїй цілеспрямованій діяльності реалізують як процеси виробництва, так і управління. При цьому виникає настільки складний і тісний конгломерат взаємодій окремих людей та їх колективів між собою і з матеріально-енергетичними потоками, що правильний результативний аналіз його можливий лише у цілому.

Вважаємо за доцільне виділити основні компоненти економічної системи суспільства:

а) комплекс законодавчих актів. Економічна система суспільства проявляється як сукупність принципів, правил господарювання, що визначають зміст основних економічних відносин на стадії виробництва, розподілу, обміну та споживання виробленого продукту, а також режим використання вільних благ;

б) інститути або організації. Інституційна структура економічної системи суспільства включає парламент країни, органи виконавчої влади, банківську систему, профспілки, асоціації, спілки підприємців;

в) спосіб функціонування економіки. Слід виділити і соціально-економічну структуру даної системи: наявність форм власності, способу з'єднання робочої сили і засобів виробництва і так далі;

г) способи ведення господарства. Способи ведення господарства відомі як господарський механізм — сукупність форм і методів господарювання, реальних економічних взаємозв'язків господарюючих суб'єктів;

д) механізм координації. Механізм координації — прийнятий порядок вироблення рішень та погодження інтересів господарюючих суб'єктів, сукупність принципів мобілізації та перерозподілу обмежених економічних ресурсів суспільства. Механізм координації робить сильний вплив на розвиток інших сфер життя.

Держава визначає цілі розвитку системи, виділяє ресурси для досягнення цих цілей; створює грошову систему; впливає на елементи і частини економічної системи з метою підтримки їх функціонування в заданих параметрах; здійснює перерозподіл доходів з метою соціального захисту населення від безробіття, інфляції та інших наслідків ринкової економіки.

В основі будь-якої економічної системи суспільства лежить виробництво, яке включає в себе процес праці і економічні відносини, що виникають у виробництві.

Особисті і речові фактори в сукупності і взаємодії утворюють продуктивні сили суспільства. Рівень розвитку продуктивних сил є найважливішим критерієм і найбільш загальним показником суспільного прогресу.

Економічна система суспільства складається з малих економічних систем:

— домогосподарств (споживачів) — власників ресурсів;

— підприємств, груп взаємопов'язаних підприємств, галузей і так далі.

Національні економіки системи інтегруються в міжнародні (локальні, світові) і таким чином формують єдиний економічний простір.

Економічні системи суспільства відрізняють певні особливості:

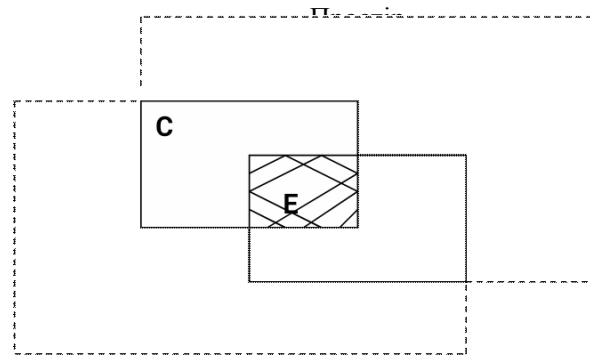


Рис. 1. Економічна система суспільства (Е) та її середовища: суспільство (С), природа (П), простір і час

1) її велика складність, обумовлена наявністю численних і досить сильних матеріальних та інформаційних зв'язків між підсистемами й елементами системи;

2) неперервний, динамічний і такий, що у мікромасштабах не повторюється, характер розвитку порівняно, наприклад, із біологічними системами. Так, якщо види тварин або рослин у процесі еволюції змінюються за періоди у тисячі, десятки тисяч і більше років, то способи виробництва, економічні відносини можуть суттєво і багаторазово змінюватися протягом життя одного покоління людей.

Економічна система суспільства з точки зору системного підходу може бути подана таким чином (рис. 1).

Простір і час — найбільш загальні детермінанти економічної системи суспільства, що конкретизують її просторове й часове існування та обмеженість.

Сутність системного аналізу в економіці полягає у тому, що ті чи інші окремі сторони, які характеризують економічний процес, розглядаються як елементи системи, причому вивчаються зв'язки цих елементів та їх взаємовплив.

Системний аналіз не є самоціллю дослідження. На його основі розвивається системний підхід до вивчення економічних явищ, який є комплексним вивченням економіки як єдиного цілого. При цьому системний підхід забезпечує реалізацію наступної важливої стадії творення — синтезу систем, призначених для досягнення певних заданих цілей.

ВИСНОВКИ

Використання системного підходу в економіці відкриває шляхи оптимізації структури й функціонування як окремих частин економічної системи суспільства, так і системи загалом. Системний підхід, котрий включає системний аналіз і синтез економіки, вимагає, щоб при прийнятті будь-якого часткового рішення тієї чи іншої господарської проблеми враховувались, за можливості, всі прямі й непрямі, сьогоdnішні й віддалені наслідки даного рішення.

Література:

1. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее [Текст]. М.: Изд. дом "Классика-XXI", 2007. 421 с.

2. Робинсон К. Совершим же революцию в обучении. URL: http://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_bring_on_the_revolution.html

3. Монастирська Г.В. Креативний клас і проблеми його становлення в Україні [Текст]. Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана"; Спец. вип.: Праця в XXI столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток: у 2 т. 2012. Т. 2. С. 200—210.

4. Продан О. Про економічне зростання, або чому Україні потрібен креативний клас. URL: http://blogs.lb.ua/oksana_prodan/169221_pro_ekonomichne_zrostannya_abo_chomu.html

5. Дністровий А. Креативний клас і його вороги. URL: <https://dnistrovy.wordpress.com/2015/05/07/креативний-клас-та-його-вороги/>

6. Хокинс Дж. Креативная экономика. М.: "Классика XXI", 2011. 256 с.

7. Лэндри Ч. Креативный город. М.: Классика — XXI, 2006. 399 с.

8. Капица С.П. Парадоксы роста. Законы развития человечества. М.: Альпина нонфикшн, 2010. 192 с.

9. Майнцер К. Сложносистемное мышление: материя, разум, человечество. Новый синтез. М.: URSS, 2009. 464 с.

10. Мельник Л.Г. Триалектические основы управления развитием экономических систем: монография. Сумы: Университетская книга, 2015. 447 с.

11. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. М.: КомКнига, 2005. 296 с.

12. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ. К.: МАУП, 2003. С. 10.

13. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. М.: Мысль, 1978. 272 с.

14. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности. М.: Знание. 1969. 48 с.

15. Чухно А.А. Економічна теорія. К. ДННУ АФУ. 2010. Т. 1. 512 с.

References:

1. Florida, R. (2007), Kreativnyj klass: ljudi, kotorye menjajut budushhee [Creative class: people who change the future], Ed. house "Classic-XXI", Moscow, Russia.

2. Robinson, K. (2010), "Let's revolutionize learning", available at: http://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_bring_on_the_revolution.html (Accessed 25 June 2021).

3. Monastyrskaya, H.V. (2012). "Creative class and the problems of its formation in Ukraine". Formuvannia rynkovoї ekonomiky: zb. nauk. prats. Spets. vyp.: Pratsia v XXI stolitti: novitni tendentsii, sotsialnyi vymir, innovatsiinyi rozvytok, vol. 2, pp. 200—210.

4. Prodan, O. (2012), "About economic growth, or why does Ukraine need the creative class", available at: https://rus.lb.ua/blog/oksana_prodan/169221_pro_ekonomichne_zrostannya_abo_chomu.html (Accessed 25 June 2021).

5. Dnistroyi, A. (2015), "Creative class and its enemies", available at: <https://dnistrovy.wordpress.com/2015/05/07/креативний-клас-та-його-вороги/> (Accessed 25 June 2021).

6. Khokins, Dzh. (2011), Kreativnaya ekonomika [Creative Economics], Klassika — XXI, Moscow, Russia

7. Lendri, CH. (2005), Kreativnyy gorod [Creative City], Klassika — XXI, Moscow, Russia.

8. Kapytsa, S.P. (2010), Paradoxy rosta. Zakony razvytyia chelovechestva [Growth paradoxes. The laws of human development], Alpina nonfiction, Moscow, Russia.

9. Majntser, K. (2009), Slozhnosystemnoe myshlenye: materyia, razum, chelovechestvo. Novyj syntez [Complex system thinking: matter, mind, humanity. New synthesis], URSS., Moscow, Russia.

10. Mel'nyk, L. H. (2015), Tryalektycheskye osnovy upravleniya razvytyem ekonomycheskykh system: monohrafiya [Trialectic foundations for managing the development of economic systems: monograph], University book, Sumy, Ukraine.

11. Pryhozhyn, Y. and Stenheres, Y. (2005), Poriadok yz khaosa. Novyj dyaloh cheloveka s pryrodoy. [Order out of chaos. A new dialogue between man and nature], KomKniga, Moscow, Russia.

12. Surmyn, Yu.P. (2003), Teoryya system y systemnyy analiz [Systems theory and systems analysis], MAUP, Kyiv, Ukraine.

13. Uemov, A.I. (1978), Sistemnyy podhod i obschaya teoriya sistem [System approach and General systems theory], Myisl, Moscow, Russia.

14. Blauberger, I.V. Sadovskiy, V.N. and Yudin, E.G. (1969), Sistemnyy podhod: predposylki, problemy, trudnosti [Systems approach: backgrounds, problems, difficulties], Znanie, Moscow, Russia.

15. Chukhno, A.A. (2010), Ekonomichna teoriya [Economic theory], DNNU AFU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73